

FIGYELŐ

Károlyi Mihály levelezése I. 1905—1920. E kötetrel indította el az Akadémiai Kiadó nagyszabású vállalkozását: Károlyi Mihály négy kötetesre tervezett levelezésének kiadását. A sorozat első kötete Károlyi Mihály politikai pályájának első másfél-tizedét fogja át, a politikai színrelépésétől az 1919-es tragikus bukás utáni újrakezdésig.

Bámulatosan gazdag könyvet kaptak a kor kutatói. Együtt van itt a dualista Magyarország minden szereplője, ifjabb Andrassy Gyulától, Károlyi Mihály politikai ellenfelétől (és apósától) mondjuk Jászi Oszkár-ig. A levelek betekintést engednek a nagy politika mögé; megláthatjuk, hogy olykor milyen pillanatnyi magánérdekek is színezték a kor közszereplőinek állásfoglalását.

Nem retusálunk, amikor azt mondjuk, hogy a legszebb ahogy a levelek címzettjének, Károlyi Mihálynak a politikai pályája és erkölcsi jelleme szemünk előtt kibontakozik: a forradalmasodó Magyarország valóságos breviáriuma ez a levelezésgyűjtemény.

Mi most egy olyan Károlyi levélre terelnék az olvasó figyelmét, amely e folyóirat olvasóit különösen érdekelheti. Dienes László és Kőhalmi Béla, mint a Közoktatásügyi Népbiztosság könyvtárügyi megbízottai, veszélyeztetettnek látták a Károlyi palotában levő könyvtár sorsát, miután a Károlyi család akkor a Svábhegyen bérelt villában várta harmadik gyermekét. Ezért Dienes László — bizonyára „az őrizet és kezelés nélkül maradt magánkönyvtárak államosításáról” 1919. áprilisában hozott rendelet alapján — levélben fordult Károlyihoz a könyvtár sorsát illetően.

Károlyi Mihály válasza olyan sokrétűen érdekes és tanulságos, hogy érdemes ide iktatni:

Igen tisztelt megbízott úr.

Folyó hó 10-éről kelt soraira (Kpm. 286/919 sz.) minthogy levelét elkésve kaptam, csak most válaszolok. A szóban levő volt Egyetem utcai házam könyvtárának csak haszonélvezője voltam, minthogy az is a hitbizományhoz tartozott. A hitbizomány eltörlések nem hozatott intézkedés, hogy a várományosnak van-e és milyen igénye a megszüntetett hitbizomány ingóságaira. Mikor a tulajdonjog is megszüntetett — ez még kevésbé lett tisztázva. Nekem az a fölfogásom, hogy én egyedül nem rendelkezhetek — mondanom sem kell —, a magam részéről a legnagyobb örömmel juttatom ezt a könyvtárt a köznek. Ez részemről nem is áldozat, mert hisz úgysem használhatnám, mivel el sem tudnám helyezni. Én csak azt nem akarom, hogy azt foghassák rám, hogy azt, aminek csak haszonélvezője voltam és nem tulajdonosa — jogtalanul elajándékoztam.

Károlyi praktikus javaslatot tesz, hogy a hitbizományból következő jogi konzekvenciákon hogyan lehetne rést találni, majd befejezésül megismételi, hogy „én a legnagyobb örömmel adnám könyvtáromat, ha ezen scrupulusom nem volna.”

* Szerk. LITVÁN György. Bp. 1978. 806 l., Akadémiai K.

Károlyi Mihály és Dienes László levélváltása szépen világít rá, hogy a Tanácsköztársaság nagyon nehéz 133 napja alatt is jutott idő és figyelem az értékek mentésére és megóvására. Igaz, bizonyára az idő rövideége miatt — Károlyi levele 1919. jún. 26-án kelt —, Károlyi javaslatait a köztulajdonba vételre már nem realizálhatták. (1937-ben elárverezték a könyvtárat).

VARGA JÓZSEF

Hungarika az oxfordi Bodleianban. A nemzeti könyvkultúránk múltját és hatását vizsgáló kutatások sorában jelentős szerepet tölt be a külföldi gyűjteményekben található magyar vonatkozású anyag bibliográfiai feltárása. E dokumentumok regisztrálása, posszeszor bejegyzéseik, marginális jegyzeteik, vagy egyszerűen jelenlegi lelőhelyeik bemutatása a primer könyvészeti szempontokon túl, eszme-, irodalom- és könyvtörténetünk forrásait bővítik. A feltárás aprólékos filológiai feladatokkal nehezített munkájának eredményes elvégzéséhez két alapvető feltétel szükséges. A magyar történelem, irodalom, művelődéstörténet és általában a könyvészeti szakkérdésekben való tájékozottság mellett, a feltárandó gyűjtemény múltjának, katalógusrendszereinek, információs rétegeinek alapos ismerete. Az oxfordi Brassnose-College fiatal hungarológusa R. J. W. Evans ezek birtokában mutatja be a híres Bodleian Library magyar könyvanyagát. (Evans, R. J. W.: *Hungarica in the Bodleian: A historical sketch.* = The Bodleian Library Record. IX. 1978. pp. 333—345.)

Evans mértéktartó tanulmánya a Bodleiana hungarikáiról, még e részszempontból sem tekinti feladatának a hatalmas gyűjtemény elemző feldolgozását. Csupán néhány fontosabbnak ítélt mű bekerüléséről, jelenlétéről ad értékes tájékoztatást — és nem csak az angliai szakemberek számára. Kezdeményezése a hazai tudományosság figyelmére is érdemes. A Bodleianban található legismertebb hungarika jellegű kéziratok közül joggal emeli ki Szent Margit Psalteriumát, a XIII. századi Peter Comestor számunkra igen értékes *Historia Scholastica* példányát, a Corvinából ide került Seneca-másolatot. Munkájának érdemi része azonban a nyomtatott anyaghoz kapcsolódik. Evans regisztrálja a XVI—XVII. századi magyar eszmetörténet főbb irányzatait és rámutat azok könyvtermésének a könyvtárban található darabjaira. Értékes kolligátum a XVI. század végén Gyulafehérvárott működő antitrinitárius nyomda három fontos kiadványát tartalmazó kötet. Angliába is eljutottak Szegedi Kis Istvánnak külföldön megjelent és a XVI—XVII. században Európában igen népszerű könyvei. Világi tárgyú irodalmunk produkeciói közül sok egyéb mellett Oxfordba került Werbőczy *Hármaskönyve*, *Corpus Jurisa*, Laskói Csókás Péter filozófiai munkái és természetesen Zsámboki János kiadványai is. Ez utóbbiakról Evans igen szükségzavúan nyilatkozik. Könyvészeti ritkaság Emericus Pannonius 1553-ban Párisban nyomott *Oratio etc.* című könyve és Petrus a Rotis Bécsben kiadott, Sopronnal foglalkozó műve. A XVII. század gazdag könyvterméséből Evans felsorolja Szenci Molnár Albert, Pázmány Péter, Jászberényi Pál, Geleji Katona István és másoknak a Bodleianban található munkáit. A történeti dokumentumok közül Boeckai, Bethlen, Rákóczi ügyeivel foglalkozó, majd a nemzetközi sajtóban élénk visszhangot kiváltó 1686. évi budai csatáról szóló híradásokat emeli ki. A XVII. század második felének terméséből többek között utal Pósa-házi János, Czeglédi István, Szatmárnémeti Mihály és mások munkáira. Fontos könyvtörténeti adalék Gyöngyösi Lászlónak a Bodleiana számára adományozott könyveiről szóló híradás is. A XVIII—XIX. századi anyag jobbára a magyar tudománytörténetben meghatározó szerepet játszó kiadványokat mutat be. Ezek és művelődéstörténetünk szempontjából más számottevő könyvek a *Libri Hungarici* összefoglaló jelzet alatt kerültek a könyvtárba. Már a múlt századi angol kutatók többek között Czwittinger, Rotarides, Sajnovics, Bethlen Farkas és mások úttörő jellegű irodal-

mi, történeti, nyelvészeti forráskiadványaiból és tanulmányaiból értesülhettek a távoli magyar tudomány eredményeiről.

A mai angol szakközvélemény tájékoztatását Evans vállalta magára. E célja érdekében a hungarikák bemutatása során utal a legfontosabb magyar könyvészeti munkákra és szót ejt a Bodleianában található hungarikák szerzőiről, sőt a könyvtár e területen mutakozó hiányosságairól is.

A magyar kutatót e figyelemfelkeltő dolgozat további vizsgálatokra ösztönzi. A hazai tudományosság tájékoztatása szempontjából említést érdemel Debreceni Ember Pál egyháztörténetének A. Lampe által kiadott eredeti kézírata, amely az ajándékozó Helmecki István neve alatt került a katalógusba. Legutóbb Ritoók Zsigmondné hívta fel a figyelmet e régóta keresett dokumentumra. (MKsz 1973. 178—179.) A XVI. század végi angol diplomácia erdélyi érdeklődésének ismeretében sokatmondó adalék, hogy Pietro Bustonak, Báthori Zsigmond udvari zenészének 1595-ből keltezett *Descriptio dalle Transilvania* című műve egyik másolata a Bodleianában (Ms Ital. c. 7. pp. 282—299.) egy további pedig a British Museumban található. (Hardwicke Papers. Ms. 35. 845. vol. 497. 12.)

A kéziratokhoz hasonlóan a nyomtatott anyagból is távolról sem a teljesség igényével, csupán jelzésként utalunk a Bodleiana további hungarikáira. A könyvtár őrzi Dudith András néhány munkáját. A tridenti zsinaton elhangzott oratóió közül megtalálható az 1562-ben megjelent *Orationes duae* (Antiq. e. 1. 8.) és az Offenbachban kiadott *Orationes [Tres] etc.* (4° b. 43. Th. Seld.) Későbbi, világi tárgyú munkái közül a *De Cometarum significatione* 1580. és 1610. esztendei kiadásai. (4° b. 132. Art.; Ashm. 112. 3.) és az 1610-ben Hanauban megjelent *Epistolae Medicinalis... etc.* (S. 1. 15. Med.) Az összefoglalóan tárgyalt Zsámboki-kiadványok sorában említést érdemelnek Bonfini *Rerum Ungaricarum... frankfurti* 1581. és hanai 1606. évi kiadásai. (A 5. 10. Art.; A 6. Art. Seld.) Latin nyelvű reneszánsz kori irodalmunk emlékei közül a Bodleianában olvashattak Plutarchos *Cheronei... libellus... quibus Joanne Pannonio... interprete*. Bononiae 1522. című művét, a nagy magyar poéták írásait a Johannes Ph. Pareus szerkesztésében megjelent *Delitiae Poetarum Hungaricorum* 1619. évi frankfurti kiadásából. (8° L. 24. Art.; 8° A. 36. jur. Bs.) Eszmetörténetünk emlékei sorában Újfalvi Imre *Tractatus de Patrum... etc.* 1611-ben Frankfurtban megjelent kötetét vehetik kézbe a könyvtár látogatói. A Mohács előtti időkre utal egy 1521-ben nyomott ritka újságröplap *Neue Zeytung von dem Tyrannen der Türkischen Kayzers Hauptman mit sambt einem Münch Pauliner Ordens, was sie zü Ofen und Pest gehandelt haben.* (A 94. Th. 189.) Ismeretlen történeti forrásként regisztrálhatjuk Thomas Glover leírását Edward Barton konstantinápolyi angol követ 1596. évi magyarországi utazásáról Szinán basa táborra nyomában. További elemző kutatást igényelne a sokat vitatott Francesco Farnezenek, Báthori Zsigmond állítólagos titkárának olaszból angolra fordított és így ránk maradt *The Warres of Hungary, Wallachia and Moldavia* című Báthori-életrajzának részlete. Ez utóbbi Capt. John Smithnek Virginia állam későbbi kormányzójának és Báthorinak feltételezett kapcsolatát tárgyalja az 1600-as évek táján. A kolonialista John Smith történetével foglalkozó korabeli és későbbi irodalom minden ellentmondásával együtt hungarikának számít. (Kropf Lajos. Notes and Queries. IX. 7th ser. 1890. 12, 41—43. stb.; Szerb Antal. Hungarian Quarterly. VI. 1940. 734. stb.) Thomas Glover és Francesco Farneze útleírásait Samuel Purchas *His Pilgrimes in five books* London 1625. második kötetében 1358 skk. adta ki. E vaskos kötet egyéb hungarika vonatkozásai mellett Hondius két, bennünket érdeklő térképét is tartalmazza. (K 5. 6. Art.) Megtalálható a Bodleianában a Jacob Richards-féle *Journal of Siege and taking Buda... etc.* (Tanner 266) és Buda 1686-ban történt visszafoglalásának egy másik ritka röpiratemeleke is. (Pamf. 175.) Az előbbinek pár darabja a British Museumban található

kalligrafált kéziratban, hatalmas színes térképpel. (Ms Harleianae 4989.) Az utóbbi műfajából pedig talán kiemelést érdemel Bocskai korának két fontos, angol nyelven is megjelent dokumentuma. (4° D. 3. Hit. B5 stb.)

Evans dolgozatának végére magyar–angol tudománytörténeti érdekességek is jutottak. Az oxfordi Bodleiana keleti kéziratainak első tudományos igényű katalógusát Körösi Uri János készítette a XVIII. század végén. E hatalmas munkának a héber kéziratokra vonatkozó részét az ugyancsak magyar Neubauer Adolf modernizálta a XIX–XX. század fordulóján. Ez van használatban ma is. Az orientália-gyűjtemény a fentiekén kívül is tartalmaz hungarika anyagot. Ezek bemutatása külön dolgozatot igényelne. Ezért itt is csupán jelzésként utalunk a budai David ben Jakob ha-Kohen és fia Jehuda ben Jakob ha-Kohen munkáira. Efraim ha-Kohen responzum kötetére és számos további héber hungarikára. (Opp. 4. 702; Opp. 2. 989. stb.) A XVI–XVII. századi nyomtatványok mellett talán nem érdektelen, hogy a Bodleiana a XIX. században működő budai héber nyomda termékeiből csaknem teljesnek tekinthető gyűjteménnyel rendelkezik.

Evansnak a *Bodleian Library Record* hasábjain megjelent útmutató tanulmánya és a fentiekben közölt apró kiegészítések azonos célt szolgálnak: a nemzeti tudományok főirányába tartozó hungarika-program előfutáraként, fel kívánják hívni a figyelmet az angliai könyvtárakban őrzött magyar vonatkozású dokumentumokra. A szigetország rendkívül gazdag gyűjteményei anyagában járatos kollegáink eddigi munkája és elsősorban R. J. W. Evans dolgozata nyomán reméljük, hogy a részletes feltárássra is hamarosan sor kerül.

DÁN RÓBERT

Horváth János- emlékkiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Az Országos Széchényi Könyvtár főépületében tíz tárlós kiállítás nyílt Horváth Jánosnak, a száz esztendeje született kiváló magyar irodalomtudósnak a tiszteletére. A cél kettős volt: egyrészt a közművelődési program keretében a könyvtár föl akarta hívni az olvasók figyelmét egy nagy magyar irodalomtörténész működésének területeire és részben életútjára is. Másrészt az irodalomtudomány céljait akarta szolgálni; olyan dokumentumokat, leveleket vonultatott föl, amelyek még a szűkebb szakma előtt sem voltak közismertek. Ezért a kiállítás nem annyira a biográfiai mozzanatokot hangsúlyozta, hanem sokkal inkább a magyar irodalomtudomány periodizációját tette magáévá, az egyes irodalmi korszakokra tevődött át a hangsúly: hogyan, milyen művekkel szolgált Horváth János a magyar irodalomtörténet különböző korszakait, a legrégebbi periódustól a XX. századig. Ennek megfelelően a régi magyar irodalom, a felvilágosodás, a reformkor, valamint az újabb magyar irodalom külön-külön tárlókban volt képviselve, ugyancsak külön tárlót kapott a verstan, Horváth János tanítványainak művei, illetve az irodalomtudósról készült méltatások, továbbá életrajzának néhány mozzanata (a középpontban az Eötvös Kollégiummal, mint amely alakítója volt Horváth János egyéniségének). S külön tárlóba kerültek a tudós szintézisei, irodalmunk fejlődéstörténetét ábrázoló művei, megmutatva, hogyan vezetett az út az 1908-as vázlattól az egyetemi előadásokban kibontakozó nagymonográfiáig.

A szakmai érdeklődést bizonyára megfogta a *Kézirattárunkból* című tárló anyaga, amelyben például egy Adyhoz írott levél részlete található, valamint Gulyás Pálhoz, illetve Fitz Józsefhez küldött levelek. Ez utóbbiban például Horváth János egy ifjú ismerősét ajánlotta be a Széchényi Könyvtárba. Ugyancsak ebben a tárlóban található a Széchényi Könyvtárban fellelhető *Magyar Szemle Irattár* anyagából néhány darab. Maga az Irattár egészében még feldolgozatlan. Feltárása majd rendkívül érdekes tényekkel gazdagíthatja a magyar művelődéstörténetet, magának a folyóiratnak és a könyvkiadói vállalkozásnak historiográfiáját. Miután Horváth János könyveinek egy része is a

Magyar Szemle kiadásában látott napvilágot, így az anyag feltárása után majd pontosabban láthatjuk az egyes művek genezisést, formálódását. A tárlóban Horváth Jánosnak nagyszabású irodalomtörténeti elképzeléseiről és a könyvalakba formálás problémáiról olvashatunk figyelemre méltó levelet, illetve kiadói följegyzést.

Az egyes tárlókat természetesen képanyag, fénymásolatok gazdagították. Horváth János családjának lekötelező szívesességéből tudtuk kiállítani például a Horváth Jánosnak dedikált könyvek címlapjáról készült fénymásolatot. Ezek sorából kiemelkedik a József Attiláé, a Babits Mihályé és a Weöres Sándoré. József Attila rövid ideig volt hallgatója Horváth Jánosnak, az egyetemi előadásokat köszöni meg a *Medvetánc* dedikációjával. Babits az *Amor sanctust* küldte el szíves ajánlással a róla egykor (sajnos, kéziratban maradt és csak később megjelentetett) tanulmányt író Horváthnak. Weöres (és ez rendkívül figyelemre méltó) a „magyar vers legalaposabb ismerőjének, mély tisztelettel” prezentálja 1950. III. 15-én *A fogak tornáca* c. kötetét.

Az értőt foglalkoztathatja, hogy Horváth János mestere, Gyulai Pál miért éppen verseskötetét adta szüksézává dedikációval Horváthnak; s az a tény, hogy Schöpflin Aladár is szükségesnek vélte: XX. századi magyar irodalomtörténetét dedikálja Horváth Jánosnak. S általában, a dokumentumok tükrében felülvizsgálásra szorul az az itt-ott még mindig hallható álláspont, mintha Horváth János és a *Nyugat* között mély szakadék tátongott volna, vagy valamiféle éles feszültség jellemezte volna viszonyukat. A Horváth-Ady-levelezés, Horváth dolgozata Ady szimbolizmusáról, Horváth János Babits-tanulmánya (és még sok más dokumentum) nem ezt a vélekedést erősíti. Természetesen, Horváth János elsősorban irodalomtörténész volt, akit a régmúlt századok és a XIX. század érdekelt igazán, és a kiállítás is ezt az érdeklődést bizonyítja. De nem ment el figyelmen kívül korának irodalma mellett sem; jónéhány jelenséget megértett és híven tolmácsolt, más mozzanatok idegenek maradtak tőle. Erre is volt utalás a kiállításon.

A Horváth János-emlékkiállítás az egyetemisták figyelmét olyan művekre, tanulmányokra akarta irányítani, amelyek elolvasása tágitja látókörüket, fejleszti vers- és általában mű-megközelítő képességüket. Emellett a maga módján tisztelni akart a magyar irodalomtudomány egyhamar aligha túlszárnyalható, impozáns teljesítménye előtt.

FRIED ISTVÁN

A hazai egyházi könyvtárak kéziratkatalogusainak kiadása. Mint erről folyóiratunk egyik korábbi számában hírt adtunk, felmerült a magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalogusai kiadásának terve.¹ A Kulturális Minisztérium Könyvtári Osztálya által kezdeményezett, országos méretű tudományos vállalkozás — a szükséges előkészületek után — megindult, és máris bizonyos eredményekhez vezetett.

Miután sor került 1974 novemberében az MTA Irodalomtudományi Intézetében a kéziratkatalogizálási program nyilvános megvitatására, Berlász Jenő, a Minisztérium megbízásából összeállította azoknak a legfontosabb elveknek és szabályoknak a gyűjteményét, amelyet — a munka egységessége érdekében — valamennyi egyházi könyvtár kéziratkatalogusa feldolgozásánál szem előtt kellett tartani.² A katalogizálás kiterjedt a középkori kéziratokra és az újkoriakra, 1850-ig bezárólag. (Ez utóbbi időhatárt az egyházi

¹ *A XVIII. századi kutatás és régi könyvtári gyűjteményeink.* = MKSz 1975. 106–107.

² BERLÁSZ Jenő: *Tájékoztató a kéziratári gyűjtőkörrel, rendszerezésről és a kézirat-katalogusok sajtó alá rendezéséről.* Bp. 1975. 22 l.

gyűjtemények sajátos jellege indokolta és az a körülmény, hogy e könyvtárak irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségű forrásanyaga főként a régebbi századokból igen gazdag.)

Az egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai című sorozat keretében a nagyobb gyűjtemények mindegyike önálló füzetben adja ki kéziratkatalógusát, a kisebbek pedig összevontan. 1978 végére elkészült a Tiszántúli Református Egyházkerület debreceni Nagykönyvtárának, a pannonhalmi Szent Benedek Rend Központi Könyvtárának és az Egri Főszékesegyházi Könyvtárnak a kéziratkatalógusa.

Folyamatban van a többi nagy egyházi kéziratgyűjtemény feldolgozása is. Előre haladt a munka az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, a Tiszáninneni Református Egyházkerület sárospataki Nagykönyvtárában, a budapesti Ráday Könyvtárban és más könyvtárakban is.

Különösen öröndetes, hogy megindulhattak a munkálatok a budapesti Központi Piarista Könyvtárban is. Ezt mind ez ideig az a súlyos helyzet gátolta, amelyben a főként 18–19. századi irodalmunk, művelődésünk és tudományosságunk forrásai terén oly rendkívül értékes gyűjtemény volt. 1978 nyarán sikerült az állomány épségét is veszélyeztető de a kutatást is jóformán teljesen megbénító eddigi elhelyezéséből — a Bazilika épületének egyik emeleti helyiségéből — átköltöztetni a kéziratárát és a levéltárat a rendház megfelelő helyiségeibe, és megnyugtató módon felállítani azt. A nagyértékű gyűjtemény új elhelyezése nemcsak állományvédelmi szempontból felel meg a követelményeknek, hanem biztosítani tudja majd a kutatói igények kielégítését is. Az állami részről is támogatott átköltöztetés és a kéziratgyűjtemény korszerű elhelyezése után megindulhat a kéziratkatalógus elkészítése is.

A készülő sorozat lektori és egyben szakmai tanácsadói feladatát F. Csanak Dóra, az MTA Könyvtár Kézirattárának vezetője látja el, a kiadás pedig az Országos Széchényi Könyvtár feladata.

Az egyházi könyvtárak kéziratkatalógusainak kiadásával nemzeti könyvtárunk csak úgy, mint az egyes gyűjtemények állományának tulajdonosai és feldolgozói értékes segítséget nyújtanak a különböző hazai történeti kutatásoknak. A sorozat elkészülte után ugyanis e gazdag gyűjtemények kéziratforrásai fölött olyan áttekintéssel rendelkezhetünk majd, amely lehetővé teszi, hogy nemzeti irodalmunk és kultúránk történetének kutatói a jövőben valamennyi fontos dokumentum számbavételével írassák meg irodalom- és művelődéstörténetünket.

KÓKAY GYÖRGY